

УДК 271.2-528.8-276.63(049.3)
271.2-528.8-282(049.3)**Владимир Вукашиновић**

Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Београд

**Христос: Нова Пасха — Божанствена Литургија:
Свештенослужење, причешће, заједница
Богочовечанског Тела Христовог I–IV**

Завршавајући приказ прве књиге *Христос: Нова Пасха – Божанствена Литургија: Свештенослужење, причешће, заједница Богочовечанског Тела Христовог* — пре две године, на навечерје Преображења, у Требињу рекли смо и ово:

Аутор и приређивач овог зборника обећао нам је још једну књигу сличне садржине, која би се бавила текстовима и службама друге хиљадугодишњице хришћанске историје, али и теолошком анализом различитих богословско-литургијских питања проистеклих из ове проблематике. Гајимо искрену наду да ће нас њоме, и не само њоме, у најскорије време богословски обогатити и духовно обрадовати.

Ни слутили нисмо да ће се наше наде тако брзо и на такав начин испунити. Захваљујући стваралачком, овим просторима несвакидашњем прегнућу епископа Атанасија данас говоримо о читавом низу ових литургиолошких дела. Погледајмо их редом.

Први том овог циклуса, *Христос: Нова Пасха...*, Београд – Требиње, објављен је 2007. године. Овај зборник епископа Атанасија — или, како га је он назвао, *чишанка* — обухвата две групе текстова: једну сачињавају најстарији сачувани пореци, односно устави светих литургија грчког и словенског говорног подручја од VIII до XVI столећа (њих 20 на броју), а другу — избор светоотачких текстова о Св. Евхаристији и богослужбеном животу Цркве од I до XIII века.

Други том, објављен такође 2007, садржи превод *Литургије святої айосѣола Јакова браїа Божијеї*, фототипије и преводе најстаријих и других древних словенских и српских служадника (међу њима и чувени Хутински служадник), *Поредак Филошеја Цариградскої*, иначе, преведен у првој књизи — сада у преводу и редакцијама његових ученика митрополита Кипријана Кијевског и патријарха Јефтимија Трновског. Поред тога, овде доноси и изводе из канонско-правних докумената Цркве, као и из византијског законодавства (познату Јустинијанову 137. новелу), заједно са беседама, текстовима и студијама отаца и теолога из друге хиљадугодишњице Цркве.

Трећи том, који је светлост дана угледао наредне, 2008. године, започиње преводом *Божанствене Литургије светој ајосцола Марка*. Њој следе преводи читавог низа служадника и архијерејских чиновника писаних и штампаних у периоду од XVII до XX века, у којима су испраћене различите промене у литургијском слову и делу. Поседна пажња посвећена је истраживању историјског развоја богослужења у Византији, код Грка, Руса и Срба. Овде су додати текстови савремених теолога и литурга: А. Шмемана, Г. Флоровског, Ј. Зизијуласа, Ј. Поповића и других.

Четврти том објављен је пре неколико дана ове, 2009. године. Он доноси читаву антологију текстова значајних богословских имена, како домаћих, тако и страних, међу којима је, без сваке сумње, и најинспиративнији (барем за наш богословски укуси!) савремени тумач Свете Литургије, митрополит Дионисије Козански. У овом тому епископ Атанасије посебно се бави литургијским странпутицама западног хришћанства и начином на који су оне продрале код нас и утицале на формирање и развој богослужења. Књига се завршава текстовима трију светих литургија у преводу Комисије САС (чији је члан и аутор), којима је владика Атанасије додао своје драгоцене схолије — својерсне резимее оног што је у датим књигама писао, преводио и сабирао. Поседно су занимљиве и његове *Мисли и њодаци о Св. Литургији — Евхаристији и њричешћу*, дате у форми древнохришћанског стослова.

Овакав широк и богат избор и збир текстова није случајан. О Светој Литургији, као што је познато, не можемо говорити као о неком издвојеном феномену, само на основу сачуваних богослужбених споменика, текстова рукописа или древних штампаних издања. Литургија је део шире *целине* или *обреда* коме припада, који носи и највећим делом дефинише. Суштинско јединство обреда и окружења у коме се он врши, као и теологије наведених појава и њихових односа у савременом богословљу, има аксиоматски карактер. Стога је до правилног разумевања било ког структуралног елемента одређеног литургијског обреда могуће доћи једино уколико се он посматра и анализира у ширем контексту самог обреда, у односу на остале његове саставне делове. Зато ширина Атанасијевих уредничких, преводилачких и богословствујућих захвата није ствар стила или хира, него неопходни предуслов правилног — јединог могућег — разумевања све дубине литургијског живота Цркве. Примера за то има много. Најкарактеристичнији је одабир великих отаца мистагога које овде преводи: Максима Исповедника и Германа Цариградског (у првој), Николаја Андидског (у другој) и Николу Кавасилу и Симеона Солунског (у трећој и четвртој књизи). Њихове мистагогије су, као што је познато, најрепрезентативнији елементи литургијског обреда.

Значај ових књига епископа Атанасија за нашу литургијску науку је огроман. Приближавање најзначајнијих древних литургијских поредака, као и класичних светоотачких коментара и тајновођствених објашњења, савременим читаоцима — на првом месту онима који ће се бавити или се већ баве светом теологијом — представља залог наде да ће они своје богословље,

али и своју литургијску праксу градити на поузданим темељима црквеног предањског искуства.

Шта *добронамерни чийшалац* из ових књига епископа Атанасија може да сазна и научи? Пре свега, да познавање историјског развоја богослужења може да буде од велике користи у разумевању данашњих форми и облика које оно има. Затим, да сва питања тзв. *лиџуријској сџила*, односно начина вршења богослужења, евхаристијског свештенослужења, непосредно зависе од наше *лиџуријске визије*, односно од теологије коју следимо. Тихо или гласно читање молитава, архитектонска решења храмова, врсте олтарских преграда које постављамо, отварање и затварање двери, богослужбени језик, литургијска оријентација и низ других питања, са питањем редовног причешћивања светим тајнама на челу, директно произилазе из литургијске теологије и праксе оних који о њима одлучују. Ниједно од тих питања није издвојен феномен и не може се анализирати засебно. Врста еклисиологије коју пратимо (чак и када је нисмо свесни!) и светотајинско богословље које проистиче из ње директно утичу на одлуке које доносимо. То је очигледно и у овој књизи.

Литургијска теологија нашег аутора, очигледна из избора текстова које наводи, преводи или сам пише и присутна, уосталом, и у његовом целокупном делу и служењу, почива на неколико основних принципа.

Пре свега, она извире из предања Цркве, интегрално разумевањем и лично доживљеном. Самим тим, ово богословље одбија да апсолутизује било коју етапу у развоју литургијског живота (није се поклизнуло на искушењу антикваријалне литургиологије) и да њу и само њу назове и наметне као предањску односно исправну. Владика пише:

Не може се и не сме у живом животу Цркве, вођене и надахњиване Духом Утешитељем, апсолутизовати ни једна историјска епоха, поготову не она када је претила или, Бог зна зашто, доминирала декаденција инертности, учмалости, конзервације, стандардизације.

Ове књиге нам на најочевиднији могући начин показује динамичку природу хришћанског богослужења. Читајући литургијске текстове који се у њима налазе, ми пратимо из столећа у столеће *џроцесе развоја закона молишве*, како на његовим путевима, тако и на повременим странпутицама. Учимо се једном неидолатријском посматрању *џорейка* као таквог и фином осећању сапостојања непроменљивих и променљивих елемената у њему. За епископа Атанасија пореци служе: „пре свега упознавању а онда и даљем проучавању развоја Свете Литургије... Као што се у Светој Литургији све креће напред, и ништа није статично, јер је она израз духоносног *џокреџа* Цркве ка есхатолошком Царству, тако је и са самим служењем, свештенослуживоњем те небоземне богочовечанске тајне. Зато и нема и не може бити тзв. 'стандардизације' самог текста *Порейка* Литургије и погово не једном за свагда датог 'статута' текста неког служебника, кодификовања свих до сад познатих 'упутстава' и 'рубрика'“

Као пример за то узмимо најстарије сачуване рукописе литургија византијског обреда, тзв. *Барберинијев кодекс* (с краја VIII века), које је еп. Атанасије превео и објавио у првој књизи. У њима видимо да рубрике постоје у мери незамисливо малој за нас данас. То нам говори јасно да је литургијско дело тада било — те да, у ствари, и увек јесте — простор слободе у верности Духу Светом, а да у богослужењу литург, како вл. Атанасије вели, „по живом усменом предању руковођен Духом Светим служи Божанственој Литургији.“

Литургијско богословље нашег писца и сви ови зборници обележени су дубоком *пастирском бригом за словесно сјаго* Христово и његово храњење и напајање на непропадљивим изворима мистичке Трпезе Господње. Овај приступ је од велике важности када је проблем литургијске обнове у питању. То се данас код неких, за разлику од епископа Атанасија, у потпуности занемарује. Решење неког литургијског проблема увек мора да се тражи с обзиром на пастирску димензију те проблематике. Ниједно богословље, да би било богословљем Цркве, а поготово литургијско, не постоји само за себе, нити оно сме да представља пуку вежбу у домишљатости која игнорише конкретни живот Цркве и њене потребе.

Да закључимо. Ово четворотомно дело владике Атанасија плод је, са једне стране, његовог архипастирског и научничког укључивања у токове савремене дебате посвећене обнови црквеног богослужбеног живота која се одвија у нашој помесној Цркви, а са друге, органски је израз његовог вишедеценијског свештенослужитељског и богословског стваралаштва и интересовања, о чему сведочи чак и један његов студентски рад из давне 1962, који се фототипски објављује у четвртој књизи. Оно, такође, представља логички наставак досадашњих импозантних научних резултата нашег писца. Познат и признат — и, што је још важније, поштован и вољен — као патролог, догматичар, историчар, каноничар, библичар, епископ Атанасије Јевтић се овом вишетомном *дидлиоџеком* у пуном светлу показује као дубок и проницљив предањски литургичар у најлепшем смислу те речи. Све то пак, само на изглед и на први поглед, води ка закључку да је он *ексцелентан у разним догословским дисциплинама*. Ствари, међутим, стоје сасвим другачије. Владика је, наиме, *заживео догословљем у целини*, а догословље је *интегрално узрасло у њему*, па из тог искуства и на основу тог опита и сме и може да на аутентичан и дубок начин говори и пише на ове различите богословске теме. На овај начин владика Атанасије бива верним сведоком *једној и јединственој догословља Цркве*, ослобођеног свих вештачких исцепканости и прокрустовских специјализација. А такав сведок, огрнут плаштом пророчке ревности и неовдашњости, који — додајмо и то — само њему приличи и доликкује, веома је потребан овом нашем скученом и осиромашеном времену, времену које богословље најчешће или потискује у страну или га инструментализује у различите, њему дубоко стране сврхе.